

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Zit uw man thuis ook zo onder de plak?

Hulshof, Hans

Citation

Hulshof, H. (2016). Zit uw man thuis ook zo onder de plak? In *Aries netwerk: een constructicon* (pp. 103-105). Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3213691>

Version: Publisher's Version

License: [Creative Commons CC BY 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3213691>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

32. Zit uw man thuis ook zo onder de plak?

Hans Hulshof, Universiteit Leiden

Als taalkundig denken in het onderwijs op de juiste waarde wordt geschat (Verhagen 2010), zou een van de examenopgaven Nederlands in 2032 (maar hopelijk veel eerder) er zo uit kunnen zien.

De kandidaten krijgen een cartoon voorgelegd waarin Fokke en Sukke als tandartsen een man behandelen, terwijl zij nieuwsgierig aan zijn daarbij aanwezige vrouw vragen: ‘Zit uw man thuis ook zo onder de plak?’¹ De opdracht hierbij luidt: in deze cartoon zit een ambiguïteit die in de gegeven context een grap oplevert. Toon dat aan met behulp van een taalkundige analyse.

De constructie *X zit onder Y* is een opmerkelijke in het Nederlands. Gerangschikt naar de mate van gefixeerdheid zijn er ten minste vier categorieën te onderscheiden: (1) ‘Hij zit onder de brug’, (2) ‘Hij zit onder de norm’, (3) ‘Hij zit onder de modder’, (4) ‘Hij zit onder de plak.’ Van (1) naar (4) verbleekt de oorspronkelijke betekenis van *zitten* steeds meer. Bij Fokke en Sukke spelen (3) en (4) tegelijk mee. Daardoor ontstaat de komische werking, juist in de tandarts-context.

‘Uw man zit onder de plak’ is een ambigue zin door een spel met volledig en gedeeltelijk idiomatische constructies. *Zitten* en *onder* zijn de vaste ingrediënten, de rest kan meer of minder gevarieerd worden. *Zitten* betekent niet altijd een bepaalde lichaamshouding. Soms gaat het om het zich bevinden aan/op/in het lichaam/oppervlak. Van buiten naar binnen: ‘de jas zit onder de kreukels’, ‘je hand zit onder de verf’, ‘hij zit onder de tandplak’, ‘hij zit onder de tattoos’, ‘hij zit onder de medicijnen.’ Het heeft allemaal iets van lijdzaam ondergaan, ‘helaas, maar waar’. De klemtoon ligt steeds op *ónder*. De constructie is productief.

Zit uw man thuis ook zo onder de plak?

Nog explicieter wordt een onplezierige toestand weergegeven in vaste uitdrukkingen als: ‘in zak en as zitten’, ‘op zwart zaad zitten’, ‘in de knoei zitten’ én ‘onder de plak zitten’. Hier heeft *zitten* iets van ‘gaan zitten om uit te huilen.’ Het is opmerkelijk hoe groot het aantal uitdrukkingen met *zitten* is, die een onaangename toestand weergeven. Dat pejoratieve karakter werd al in 1899 geconstateerd door de Amsterdamse onderwijzer Fred Berens, die zo’n honderd uitdrukkingen met *zitten* verzamelde. Je zegt wel *De weduwe is met acht kinderen blijven zitten*, maar niet *De weduwe is met acht miljoen blijven zitten* (Berens 1899: 29).

De vraag ‘Zit uw man thuis ook zo onder de plak?’ verbindt door *ook zo* en de context van de cartoon twee uitdrukkingen, waarvan de tweede een historische achtergrond heeft en in elk idioomwoordenboek te vinden is. De plak was de stok met een schijf aan het uiteinde waarmee schoolmeesters pijnlijke straffen konden uitdelen. Uitdrukkingen als ‘onder de pantoffel zitten en onder de knoet zitten’ betekenen ongeveer hetzelfde, maar zijn evenals ‘onder het mes zitten’ (= examen hebben, angstig zijn) en ‘onder de paraplu zitten’ (= in de gevangenis) zo langzamerhand wel verouderd. Al deze vormen van beeldspraak met meestal een geplaagde man als onderwerp werden rond 1900 overigens als ‘slang-uitdrukkingen’ getypeerd.

Zoals zo vaak bij Fokke en Sukke een knap staaltje van discursieve creativiteit. De ambigue uitdrukking ‘onder de plak zitten’ activeert hier zowel de betekenis ‘onderdanig zijn’ als ‘last van tandslag hebben’. Zo ontstaat linguïstische humor. Denken over taal: ook in een toekomstig examen Nederlands.

Zit uw man thuis ook zo onder de plak?

Noten

1. De cartoon van Reid, Geleijnse en Van Tol werd op 2 mei 2003 in *NRC Handelsblad* gepubliceerd en is terug te vinden op <http://fokkesukkearchief.nl/archief/2003/mei>.

Referenties

- Berens, Fred (1899). Slang-uitdrukkingen met 'Zitten'. *Taal en Letteren* 9, 27-33.
- Verhagen, Arie (2010). Taalkundig denken: Denken als een taalkundige. In: H. Hulshof & T. Hendrix (red.), *Taalkunde en het schoolvak Nederlands*. Amsterdam: VLLT, 20-24.